

<p>БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА САВЈЕТ МИНИСТАРА Агенција за предшколско, основно и средње образовање</p>		<p>BOSNA I HERCEGOVINA VIJEĆE MINISTARA Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje</p>
--	---	--

**ЗАЈЕДНИЧКО ЈЕЗГРО НАСТАВНИХ ПЛАНОВА И ПРОГРАМА ЗА
МОЈУ ОКОЛИНУ, ПРИРОДУ И ДРУШТВО,
ДРУШТВО И ГЕОГРАФИЈУ
ДЕФИНИСАНО НА ИСХОДИМА УЧЕЊА**

Мостар, 2017.

ЗНПП за моју околину, природу и друштво, друштво и географију дефинисано на исходима учења

Водитељ пројекта:

Мр. сц. Марија Налетилић

Консултант:

Др. сц. Чедомир Црногорац

Пројектни тим:

Маја Стојкић, директор Агенције за предшколско, основно и средње образовање
Марија Налетилић, водитељ пројекта, шеф Одјела за Заједничко језгро наставних планова и програма

Мате Живковић, стручни савјетник за предметну наставу

Превод с енглескога језика:

Свјетлана Бјелић, преводилац/извршни асистент

Радна група:

Мр. сц. Марија Налетилић, мр. сц. Нерминка Хаџић, Исмета Брајловић, Мирза Чехајић, Михаел Карановић, мр. сц. Андреја Пехар, Данијела Томичић, др. сц. Митхат Спахић, Мирсада Меммић, Амела Бајрић, Драган Ћосић, Емир Шалдић, Јања Радић, Марио Грбавац, Валерија Додиг, Мирна Леко, Славко Вукоја, Татјана Сердаревић, Јозо Радош, Ладислав Кутлеша, Ајла Јашаревић и Санела Таловић

Пројект подржао Save the Children у БиХ

Напомена

Изрази који су написани само у једном граматичком роду односе се подједнако на женски и мушки род.

САДРЖАЈ:

Увод	4
Заједничко језгро наставних планова и програма за моју околину, природу и друштво, друштво и географију дефинисано на исходима учења.....	6
Табеларни приказ – Области, компоненте и исходи учења за подручје моје околине, природе и друштва, друштва и географије у БиХ.....	23
Схематски приказ области и компоненти.....	25
Кључне компетенције – прожимајуће теме за подручје моје околине, природе и друштва, друштва и географије у БиХ.....	26
Литература.....	29

УВОД

Агенција за предшколско, основно и средње образовање (АПОСО) израдила је *Заједничко језгро наставних планова и програма (ЗЈНПП) за природне науке и Заједничко језгро наставних планова и програма за друштвено-хуманистичко подручје дефинисано на исходима учења*, а након израде оквирних докумената за ова два подручја Агенција је израдила *Заједничко језгро наставних планова и програма за моју околину, природу и друштво, друштво и географију дефинисано на исходима учења*. Ово подручје састоји се од сљедећих наставних предмета: *моја околина, природа и друштво, друштво и географију*.

Заједничко језгро наставних планова и програма за моју околину, природу и друштво, друштво и географију дефинисано на исходима учења урађено је по већ утврђеној методологији развоја *Заједничког језгра наставних планова и програма*, односно дефинисане су области које се састоје од компоненти, а за сваку компоненту дефинисани су исходи учења¹ те су за сваки исход учења дефинирани Индикатори, уважавајући притом специфичности овога подручја. Индикатори су дефинисани у складу с развојном узрасту ученика на крају предшколског васпитања и образовања (узраст 5 до 6 година), трећег разреда (узраст од 8 до 9 година), на крају шестог разреда (узраст од 11 до 12 година), на крају деветогодишњег васпитања и образовања (узраст од 14 до 15 година) и на крају средњошколског васпитања и образовања (узраст од 18 до 19 година). У периоду од септембра до новембра 2016. године реализован је процес израде овога документа. У децембру 2016. године завршени су округли столови на којима су учитељи, наставници и професори, директно укључени у васпитно-образовни процес, имали увид у *Заједничко језгро наставних планова и програм за моју околину, природу и друштво, друштво и географију* и прилику да дају своје коментаре након чега је урађена ревизија документа како би се израдила коначна верзија.

Полазиште при изради *Заједничког језгра наставних планова и програма за моју околину, природу и друштво, друштво и географију дефинисаног на исходима учења* јест *Идентификација кључних компетенција и животних вјештина у БиХ (2011.)* те резултати анализе важећих НПП-а у БиХ, Црној Гори, Србији, курикулум Финске, Велике Британије и Републике Хрватске.

У току дефинисања *Заједничког језгра наставних планова и програма за моју околину, природу и друштво, друштво и географију дефинисаног на исходима учења* учествовали су представници педагошких завода, Завода за школство Мостар, учитељи, наставници, средњошколски професори, универзитетски професори и стручни савјетници Агенције за предшколско, основно и средње образовање.

При дефинисању мјерљивих, конкретних и јасних исхода учења и индикатора² радна је група користила глаголе у облику активна презента на основу ревидиране Блумове таксономије којима се изражавају знање, вјештине и ставови, односно компетенције важне за живот у 21. вијеку.

Основе учења из подручја моје околине, природе и друштва, друштва и географије јесу:

- разумијевање облика кориштења и начина привређивања на Земљи, у регији, држави, Европи и ваневропским континентима;
- разумијевање егземпларних природних, привредних и социјалних процеса и проблема на Земљи те о њиховим узроцима и посљедицама о међународним и глобалним односима и зависностима с природно-географског, социјално-географског и привредно-географског гледишта;
- разматрање питања најважнијих природних и друштвених фактора и њихове узајамне повезаности и условљености у географској средини;

¹ Видјети у Прилогу 1. *Области, компоненте и исходи учења* и Прилог 1.1 *Схема области и компоненте*.

² Бројеви дефинисаних исхода у овоме документу прате индикаторе под истим бројем, али за различит узраст.

- разумијевање појава, процеса и промјена у природи и друштву;
- анализа географских појмова, процеса, објеката и њихове међусобне повезаности и условљености.

Знање, способности и вјештине стечене у настави географије усмјеравају се према диференцираној анализи вриједности географских појава и процеса. Нагли пораст свјетског становништва, повећање пољопривредне производње, брза индустријализација и ширење градова, угрожавају просторне могућности Земље, а Земља је основа за живот, која се не умножава и према којој се треба одговорно понашати. Интеракција између човјека и простора се читава у односу човјека и природних чинилаца у различитим предјелима Земље. Многобројне властите примијењене ситуације, нпр. оцјена мјеста становања, организација провођења слободног времена, избор занимања итд., као и учешће у јавном животу и способност сврставања информација у географску слику свијета, захтијевају како топографска тако и географска знања и вјештине.

Такође, укључене су кључне компетенције као што су компетенција у науци и технологији, креативно-продуктивна компетенција, математичка писменост, информатичка писменост (информацијска, медијска, технолошка), социјална и грађанска компетенција и културна свијест и културно изражавање. Наведене кључне компетенције укључене су у овај документ као теме које се у подручју моје околине, природе и друштва, друштва и географије прожимају с дефинисаним индикаторима.³

Циљ Заједничког језгра наставних планова и програма за моју околину, природу и друштва, друштво и географију дефинисаног на исходима учења је оспособити ученике за примјену географских знања и вјештина у свакодневном животу кроз:

- разумијевање облика кориштења и начина господарења на Земљи, у регији, држави, Европи и ваневропским континентима;
- разумијевање егземпларних природних, привредних и социјалних процеса и проблема на Земљи, те њихових узрока и посљедица у међународним и глобалним односима и зависности с природно-географског, социјалногеографског и привредногеографског гледишта;
- разумијевање појава, процеса и промјена у природи и друштву;
- анализа географских појмова, процеса, објеката и њихове међусобне повезаности и условљености;
- разумијевање основних елемената географске и топографске карте;
- стицање и усвајање неопходног појмовно-терминолошког система у географији (геологија, петрографија, геоморфологија, климатологија са метеорологијом, хидрологија, педологија, биогеографија, економска географија, урбана и рурална географија, демографија, регионална географија...);
- анализирање саобраћајне инфраструктуре одређеног географског простора са аспекта повезивања индустријских, енергетских, рудних, туристичких и других подручја;
- схватање савремених услова живота свијета у коме живимо, улоге коју ученици имају у тим условима, задатака који их очекују, њихове могућности и перспективе у будућности;
- развијање смисла ученика за разумијевање својих и туђих тешкоћа, међунационалних и међународних односа, економских и културних веза међу народима и државама свијета.

³ Видјети у Прилогу 2. *Кључне компетенције – прожимајуће теме за моју околину, природу и друштво, друштво и географију*

Заједничка језгра наставних планова и програма за моју околину, природу и друштво, друштво и географију дефинисано на исходима учења

ОБЛАСТ 1: ЗЕМЉА У СВЕМИРУ КАО ПРОСТОР ЖИВЉЕЊА

Компонента 1: Природни процеси и појаве

Исходи учења:

1. Анализира природне процесе и појаве и њихово међусобно дјеловање користећи се географском терминологијом.
2. Објашњава природне појаве помоћу експеримената.
3. Сналази се у простору и времену користећи картографска помагала и савремена средства за оријентацију.
4. Објашњава повезаност физичких, хемијских и биолошких промјена у географској средини.

Индикатори у складу са узрастом ученика за:

крај предшколског васпитања и образовања	крај 3. разреда (8/9 год.)	крај 6. разреда (11/12 год.)	крај деветогодишњег васпитања и образовања (14/15 год.)	крај средњошколског васпитања и образовања (18/19 год.)
1. Разликује природне појаве и процесе.	1.а. Препознаје основне увјете живота на земљи. 1.б. Уочава и препознаје облике рељефа ближе околине.	1.а. Објашњава појам свемира и разликује небеска тијела. 1.б. Разликује геосфере од геокомпонената. 1.в. Упореджује екумену и анекумену.	1. Самостално упоређује природне и антропогене процесе и појаве.	1. Користи географске појмове и терминологију и самостално прикупља и анализира географске информације и податке
2. Уочава једноставне експерименте који се односе на кружење воде у природи, агрегатна стања воде, растворљивост и друга својства материје, магнетизам, статички електрицитет,....	2.а. Повезује природне промјене и њихов утицај на биљни и животињски свијет. 2.б. Објашњава утицај човјека на биљни и животињски свијет.	2. Прави једноставније експерименте те уочава разлику између природних појава методом проматрања.	2. Објашњава природне процесе и појаве на основу експеримената.	2. Анализира и изводи закључке на основу експеримената (евапорација, транспирација, продукција наноса, водни капацитет, хемијски експеримент).

3. Оријентише се у познатом простору.	3. Оријентише се у простору (стране свијета).	3. Објашњава различите начине оријентације помоћу природних појава и процеса у простору и времену.	3. Примјењује различите начине оријентације помоћу природних појава и процеса у простору и времену.	3. Израђује картографске профиле, користи се азимутом и топографским знацима.
	4. Описује значај биљака за живот човјека и разликује групе биљака и животиња (флора и фауна).	4. Објашњава физичке, хемијске и биолошке промјене у географској средини.	4. Утврђује узроке и посљедице физичких, хемијских и биолошких промјена у географској средини.	4. Тумачи геолошке промјене, анализира геоморфолошке процесе и облике.

Компонента 2: Структура и функционална повезаност природне и географске средине

Исходи учења:

1. Тумачи повезаност и међузависност геогених и антропогених обиљежја Земље.
2. Планира и проводи активности којима истражује важност географског простора.
3. Објашњава функционалне промјене у животној средини повезујући их с промјенама годишњих доба.
4. Анализира повезаност природно-географских процеса утврђујући постојање варијабилности живих бића на земљи.

Индикатори у складу са узрастом ученика за:

крај предшколског васпитања и образовања	крај 3. разреда (8/9 год.)	крај 6. разреда (11/12 год.)	крај деветогодишњег васпитања и образовања (14/15 год.)	крај средњошколског васпитања и образовања (18/19 год.)
1.а. Разликује живо од неживог у непосредној околини. 1.б. Препознаје поједине карактеристике животних заједница (у пољу, бари, ријеци, шуми, парку...).	1. Објашњава значај природних богатстава и њихову корист.	1. Објашњава повезаност природно-географских и друштвено-географских обиљежја Земље.	1. Разликује и утврђује специфичност природно-географских и друштвено-географских одлика одређеног географског простора.	1. Рашчлањује природне процесе и утврђује њихов утицај на географску средину.

		2. Израђује слијепе (нијеме) географске карте и графичке приказе (дијаграми, пирамиде) одређеног географског садржаја.	2. Изводи закључке на основу израђених географских карата и графичких приказа одређених географских садржаја.	2. Уочава и дефинише факторе који утичу на трансформацију природне средине у географску средину, служећи се адекватним методама истраживања.
3. Препознаје промјене у природи повезане с годишњим добима.	3. Описује промјене у природи повезане с годишњим добима.	3. Уочава и разликује функционалне промјене у природно-географској средини настале усљед промјена годишњих доба.	3. Утврђује важност функционалних промјена у природно-географској средини настале усљед промјена годишњих доба.	3. Доводи у везу климатске промјене са трансформацијом географског простора (ширење пустиња, кашњење монсуна, све чешћи и снажнији тропски циклони и сл.).
4. Уочава поједине природне појаве и њихове посљедице на живи свијет уз потицај и подршку.	4. Уочава поједине природно географске појаве и њихове посљедице на живи свијет.	4. Рашчлањује и повезује природно-географске процесе утврђујући постојање варијабилности живих бића на Земљи.	4. Анализира међусобни однос природне и географске средине са разноликошћу врста живих бића.	5. Дефинише елементе географске средине: природне, друштвене и антропогене и процјењује њихове учинке.

Компонента 3: Приказивање Земљине површине

Исходи учења:

1. Користи се различитим начинима сналажења и оријентације на Земљи, простору живљења.
2. Користи се различитим инструментима за временско сналажење и сналажење у простору.
3. Тумачи географске елементе и садржај на карти и глобусу.

Индикатори у складу са узрастом ученика за:

крај предшколског васпитања и образовања	крај 3. разреда (8/9 год.)	крај 6. разреда (11/12 год.)	крај деветогодишњег васпитања и образовања (14/15 год.)	крај средњошколског васпитања и образовања (18/19 год.)
1. Оријентише се у познатом простору.	1. Одређује главне и споредне стране свијета и оријентише се уз помоћ знакова у природи.	1. Разликује и објашњава оријентацију помоћу небеских тијела, објеката, предмета и инструмената.	1. Примјењује различите методе оријентације на Земљиној површини (карта, компас, ГПС).	1. Комбинира примјену различитих инструмената за оријентацију на Земљиној површини.
2. Препознаје одређене дијелове дана и седмице за поједине активности .	2. Именује и објашњава јединице за вријеме (минут, сат, дан, седмица, мјесец, година).	2. Користи се инструментима и географском картом за оријентацију у простору.	2. Израђује и анализира графичке приказе добијене кориштењем мјерних инструмената.	2.а. Користи се географским информацијским системом (ГИС), 3Д моделирањем рељефа и глобалним позицијским системом (ГПС). 2.б. Анализира и упоређује картографске пројекције.
3. Уочава да је земља округла посматрајући глобус.	3.а. Препознаје облик Земље гледајући глобус. 3.б. Препознаје основне боје (плава, смеђа и бијела) и што означавају на глобусу и географским картама.	3. Одређује стране свијета, усваја географске термине, користи географске карте, глобус и школски атлас.	3. Анализира природно-географска и друштвено-географска обиљежја помоћу географске карте.	3. Самостално израђује тематске карте на нијемим картама.

ОБЛАСТ 2: ДРУШТВЕНО-ГЕОГРАФСКИ ПРОЦЕСИ И ПОЈАВЕ**Компонента 1: Демографски развој и глобализација**

Исходи учења

1. Разликује структуре становништва (биолошку, расну, језичку, религијску, националну, образовну и економску).
2. Анализира како различите структуре становништва утичу на развој завичаја, домовине и свијета.
3. Утврђује како појединци, групе, народи и нације утичу на глобалне односе, догађаје и промјене.

Индикатори у складу са узрастом ученика за:

крај предшколског васпитања и образовања	крај 3. разреда (8/9 год.)	крај 6. разреда (11/12 год.)	крај деветогодишњег васпитања и образовања (14/15 год.)	крај средњошколског васпитања и образовања (18/19 год.)
1.а.Разликује полну различитост становништва.	1.а. Препознаје расне, језичке и културне разлике ближег окружја. 2.б. Описује како се прослављају празници у животној заједници.	1.а. Препознаје и разликује структуре становништва.	1. Израђује и анализира графичке приказе структура становништва.	1.а. Анализира друштва и културе у различитим дијеловима свијета. 1.б. Разликује властити идентитет од осталих идентитета те образлаже вишеструкост идентитета појединца.
2. Препознаје основне карактеристике своје и других култура.	2.а. Упоређује елементе властите културе с елементима културе из окружења. 2.б. Разликује традиционално од савременог.	2. Препознаје међусобну зависност структуре становништва и економског развоја.	2. Објашњава размјештај различитих структура становништва на Земљи и утицај на друштвено-економски развој завичаја, домовине и свијета.	2. а. Анализира егзистенцијална питања која утичу на појединца и групе. 2.б. Даје критички осврт о утицају друштва, економије и културе на развој идентитета појединца.
		3.а. Препознаје утицај међународних организација на процес глобализације.	3. Објашњава улогу међународних организација у процесу глобализације.	3.а. Анализира како групе, друштва и културе тумаче људске потребе и односе.

		3.б. Објашњава утицај технолошког развоја на процес глобализације.		3.б. Критички просуђује глобализацију и њене утицаје и утицај технологије на глобализацију. 3.в. Процјењује улогу и утицај међународних организација и мултинационалних компанија на процес глобализације.
--	--	--	--	---

Компонента 2: Становништво и животна средина

Исходи учења:

1. Објашњава начине живота становништва у животnoj средини.
2. Објашњава просторни размјештај становништва на земљи и утицај различитих чинилаца на природно и механичко кретање становништва.
3. Анализира типове и мјере спровођења различитих популационих политика.
4. Приказује и објашњава важност саобраћаја, саобраћајне повезаности повезаности, понаша се у складу с саобраћајним правилима.

Индикатори у складу са узрастом ученика за:

крај предшколског васпитања и образовања	крај 3. разреда (8/9 год.)	крај 6. разреда (11/12 год.)	крај деветогодишњег васпитања и образовања (14/15 год.)	крај средњошколског васпитања и образовања (18/19 год.)
1. Разликује занимања људи у своме окружењу.	1.а. Објашњава важност и вриједност рада 1.б. Описује занимања људи у животnoj средини.	1. Повезује услове живота са карактеристикама друштва и друштвених односа.	1. Објашњава међусобне односе становништва у животnoj средини.	1.а. Процјењује могућности функционалног развоја насеља у складу с природним и друштвеним потенцијалима. 1.б. Расправља о друштвеним и економским учинцима промјена која се догађају у животnoj средини.

<p>2.а. Разликује мјесто становања (село-град). 2.б. Уочава разлике у начину живљења на селу и у граду.</p>	<p>2. Објашњава разлику живљења на селу и у граду и повезује занимање људи на селу и у граду.</p>	<p>2.а. Разликује основне појмове природног и просторног кретања становништва. 2.б. Именује природне и друштвене чиниоце који утичу на насељеност људи.</p>	<p>2.а. Анализира узроке промјена природног и просторног кретања становништва. 2.б. Процењује зависност привредног развитка о природним чиниоцима и друштвеним системима. 2.в. Препознаје активности и начин живота људи у различитим дијеловима свијета.</p>	<p>2.а. Процењује и прогнозира одреднице географског детерминизма и географског посибилизма. 2.б. Анализира узроке и посљедице просторног размјештања и повезује их с природним и механичким кретањима.</p>
		<p>3. Препознаје различита популациона обиљежја у свијету (на примјерима појединих држава).</p>	<p>3. Објашњава како различите државе примјењују различите популационе мјере.</p>	<p>3. Поткрепљује аргументима важност спровођења различитих популационих политика на примјерима.</p>
<p>4. Препознаје основне саобраћајне знакове и понаша се у складу с тим.</p>	<p>4. Објашњава значај саобраћаја и саобраћајних веза.</p>	<p>4. Објашњава саобраћајну повезаност као и њен допринос развијености свеукупног друштва.</p>	<p>4. Анализира повезаности постојеће везе саобраћаја са могућностима привредног развоја државе.</p>	<p>4.а. Анализира функционалност саобраћајних система и саобраћајних мрежа. 4.б. Процењује и утврђује значај саобраћаја као предуслова глобализације.</p>

Компонента 3: Политичко-географске одлике савременог свијета

Исходи учења:

1. Објашњава утицај појединца, идеја и догађаја на развој друштва у прошлости и садашњости.
2. Објашњава како различити политички системи утичу на економски развој.
3. Објашњава карактеристике различитих политичких система у домовини и свијету.

Индикатори у складу са узрастом ученика за:

крај предшколског васпитања и образовања	крај 3. разреда (8/9 год.)	крај 6. разреда (11/12 год.)	крај деветогодишњег васпитања и образовања (14/15 год.)	крај средњошколског васпитања и образовања (18/19 год.)
<p>1.а. Познаје и примјењује правила понашања у групи.</p> <p>1.б. Препознаје да је сваки појединац члан заједнице те да сви чланови имају одређена права и обавезе.</p> <p>1.в. Препознаје улоге појединца у породици, вртићу, јавном мјесту.</p>	<p>1. Препознаје понашања којима појединци доприносе очувању културне баштине.</p>	<p>1. Наводи истакнуте појединце, идеје и одлуке које су утицале на развој друштва.</p>	<p>1. Објашњава улогу појединаца, идеја и догађаја у обликовању друштва.</p>	<p>1.а. Анализира повезаност кључних догађаја и процеса на глобалном нивоу.</p> <p>1.б. Упоређује друштвене промјене у прошлости користећи различите изворе.</p>
		<p>2. Препознаје утицај локалне и државне власти на развој gospodarства и друштва .</p>	<p>2. Тумачи основне одлике политичких система као и њихов утицај на развој привреде.</p>	<p>2. Даје критички осврт на различите политичке системе и с њима повезани економски развој.</p>
		<p>3. Препознаје нивое власти и разликује њихове представнике.</p>	<p>3. Описује структуру политичких система на примјеру различитих држава.</p>	<p>3. Анализира нивое власти своје државе као и њихове карактеристике и упоређује их с другим државама.</p>

ОБЛАСТ 3: ГЕОГРАФИЈА, ПРИВРЕДА И ЖИВОТНА СРЕДИНА**Компонента 1: Природни ресурси и енергетска ефикасност**

Исходи учења:

1. Разликује физичке и хемијске промјене материје у природној средини.
2. Анализира обновљиве и необновљиве изворе енергије на Земљи.
3. Објашњава значај енергије и анализира рационално кориштење енергетских ресурса у складу са очувањем природе.

Индикатори у складу са узрастом ученика за:

крај предшколског васпитања и образовања	крај 3. разреда (8/9 год.)	крај 6. разреда (11/12 год.)	крај деветогодишњег васпитања и образовања (14/15 год.)	крај средњошколског васпитања и образовања (18/19 год.)
1. Познаје предмете и њихове особине, познаје поједине сировине и врсте енергије.	1. Описује физичке и хемијске промјене материје (агрегатна стања воде).	1. Објашњава узроке физичких и хемијских промјена материје у природној и географској средини.	1. Утврђује узроке настанка физичких и хемијских промјена као и промјена у својству материје у природној и географској средини.	1. Повезује и објашњава структуру материје с њеним физичким и хемијским својствима у геопростору.
	2. Разликује обновљиве од необновљивих извора енергије.	2.а. Утврђује еколошки најприхватљивије обновљиве и необновљиве изворе енергије на Земљи. 2.б. Објашњава предности и недостатке обновљивих и необновљивих извора енергије на Земљи.	2.а. Утврђује предности и недостатке обновљивих и необновљивих извора енергије. 2.б. Објашњава корисне и штетне учинке обновљивих и необновљивих извора енергије на животну средину .	2.а. Објашњава експлоатацију обновљивих и необновљивих извора повезујући их са развојем економије. 2.б. Даје критички осврт на еколошку прихватљивост обновљивих и необновљивих извора енергије.

3. Препознаје поједине облике енергије (вода, Сунце, вјетар и струја).	3.а. Именује изворе енергије који се користе у свакодневном животу. 3.б. Описује онечишћење животне средине.	3.а. Објашњава важност рационалног кориштења енергетских ресурса у очувању природе. 3.б. Наводи начин рационалног кориштења енергената.	3.а. Наводи примјере рационалног кориштења енергената у домаћинству. 2.б. Повезује рационално кориштење природних енергетских извора за очување биоценозе.	3. Оцјењује како се енергетски извори рационално користе за одрживи развој.
--	---	--	---	---

Компонента 2: Географско-информационе технологије

Исходи учења:

1. Анализира различите изворе информација при рјешавању проблема.
2. Користи информацијско-комуникацијске технологије у различитим облицима теренске наставе.

Индикатори у складу са узрастом ученика за:

крај предшколског васпитања и образовања	крај 3. разреда (8/9 год.)	крај 6. разреда (11/12 год.)	крај деветогодишњег васпитања и образовања (14/15 год.)	крај средњошколског васпитања и образовања (18/19 год.)
1. Показује интерес за информационо-комуникацијске технологије.	1. Уочава важност кориштења информационо-комуникацијске технологије при рјешавању проблема.	1. Користи информационо-комуникацијске технологије при рјешавању проблема.	1. Одабире различите изворе информација при рјешавању проблема.	1. Критички користи информацијско-комуникацијске технологије за вредновање информација.
		2. Објашњава важност кориштења ИКТ-а у извођењу теренске наставе.	2. Примјењује ИКТ при извођењу теренске наставе.	2. Израђује модел географског простора користећи ИКТ.

Компонента 3: Одрживи развој

Исходи учења:

1. Уочава важност очувања природних богатстава и културне баштине.
2. Анализира економски развој друштва повезујући га с активностима заштите животне средине.
3. Доводи у везу технолошки напредак и бројност популације с трансформацијом природне средине.
4. Предлаже мјере унапређења заштите животне средине.

Индикатори у складу са узрастом ученика за:

крај предшколског васпитања и образовања	крај 3. разреда (8/9 год.)	крај 6. разреда (11/12 год.)	крај деветогодишњег васпитања и образовања (14/15 год.)	крај средњошколског васпитања и образовања (18/19 год.)
1. Препознаје услове за живот човјека.	1. Наводи и идентификује различите загађиваче воде, ваздуха и тла.	1. Објашњава важност очувања природних ресурса, природне и културне баштине.	1. Упореди сличности и разлике начина очувања културне баштине и природних ресурса КСКИ.	1. Поткрепљује доказима важност очувања природних ресурса, природне и културне баштине КСКИ.
2. Препознаје прихватљива понашања за заштиту непосредне околине.	2. Наводи примјере прихватљивог понашања за заштиту непосредне околине.	2. Препознаје утицаје економског развоја на заштиту животне средине.	2. Упореди различите утицаје економског развитка на животну средину.	2.а. Утврђује важност постојања различитих екосистема за одрживост живота. 2.б. Анализира и ставља у везу економски развој с природним богатствима.
3. Препознаје значај чисте воде, ваздуха и земљишта за жива бића.	3. Објашњава значај чисте воде, ваздуха и земљишта за жива бића.	3. Разликује географску и природну средину.	3. Утврђује важност прекомерног раста становништва с трансформацијом природне средине.	3.а. Ставља у везу експанзивни раст становништва и урбано-еколошке посљедице. 3.б. Утврђује важност очувања склади људског дјеловања на природну равнотежу (узроке и посљедице њиховог поремећаја) КЗТ.

4. Препознаје основне мјере заштите животне средине у своме окружењу.	4. Наводи основне мјере заштите животне средине у своме окружењу.	4.Објашњава различите мјере за унапређење заштите животне средине.	4. Анализира различите мјере унапређења заштите животне средине.	4.а. Проводи различите мјере заштите и унапређења животне средине. 4.б. Утврђује важност кориштења обновљивих извора енергије. 4.в. Учествује активно у пројектима заштите и унапређења животне средине.
---	---	--	--	--

ОБЛАСТ 4: РЕГИОНАЛНА ГЕОГРАФИЈА

Компонента 1: Европски континент

Исходи учења:

1. Анализира географски положај и границе Европе и упоређује величину Европе с другим континентима.
2. Објашњава природно-географске и друштвено-географске одлике Европе.
3. Анализира повезаност географских регија Европе.
4. Објашњава улогу Европске уније у процесу уједињења Европе.

Индикатори у складу са узрастом ученика за:

крај предшколског васпитања и образовања	крај 3. разреда (8/9 год.)	крај 6. разреда (11/12 год.)	крај деветогодишњег васпитања и образовања (14/15 год.)	крај средњошколског васпитања и образовања (18/19 год.)
			1.а. Објашњава и показује положај и границе Европе на географској карти. 1.б. Објашњава велике географске цјелине европског континента. 1.в. Анализира физичко-географске сличности европског континента и Русије.	1.а. Усваја појмовно-терминолошки систем регионалне географије као научне дисциплине. 1.б. Анализира различите аспекте географског положаја Европе (издваја и упоређује различите геолошке, рељефне и биоклиматске цјелине).

			<p>2.а. Анализира природно-географске и карактеристике Европе.</p> <p>2.б. Анализира друштвено - географске карактеристике Европе.</p> <p>2.в. Објашњава улогу европских држава у колонизацији ваневропских континената (територијални и економски разлози).</p>	<p>2. Објашњава међусобну зависност Европе и ваневропских континената и доводи у везу друштвене, политичке и економске везе .</p>
			<p>3.а. Дефинише термин географска регија.</p> <p>3.б. Анализира разлоге назива географских регија Европе.</p> <p>3.в. Уочава разлике међу географским регијама.</p>	<p>3. Издаја и објашњава регије у Европи на бази специфичних историјских, геополитичких, економских и културних одлика и објашњава њихове позиције у Европи.</p>
			<p>4.а. Тумачи улогу ЕУ у економском потенцијалу Европе, очувању мира и поштовању људских права.</p>	<p>4.а. Анализира и објашњава организацију и циљеве Европске уније.</p> <p>4.б. Објашњава утицај и везе ЕУ са ваневропским државама и интеграцијама (Аустралија, Кина, Јапан, NAFTA и др.).</p>

Компонента 2: Ваневропски континенти

Исходи учења:

1. Објашњава географски положај, величину и границе ваневропских континената.
2. Анализира физичко-географске карактеристике ваневропских континената.
3. Уочава сличности и разлике у друштвено-економском развоју ваневропских континената.
4. Објашњава посљедице колонијалне зависности појединих ваневропских континената.

Индикатори у складу са узрастом ученика за:

крај предшколског васпитања и образовања	крај 3. разреда (8/9 год.)	крај 6. разреда (11/12 год.)	крај деветогодишњег васпитања и образовања (14/15 год.)	крај средњошколског васпитања и образовања (18/19 год.)
			<p>1.а. Објасњава географски положај ваневропских континената.</p> <p>1.б. Упореди величину/површину појединих континената.</p>	<p>1.а. Анализира позитивне и негативне аспекте географског положаја појединих континената.</p> <p>1.б. Анализира просторност појединих континената.</p>
			<p>2.а. Користи појмово-терминолошки систем о физичко-географским карактеристикама ваневропских континената.</p> <p>2.б. Тумачи међусобну зависност одређених физичко-географских процеса и појава на географском простору ваневропских континената</p>	<p>2.а. Упореди природно-географску разноликост појединих континената.</p> <p>2.б. Процењује природно-географска обиљежја на основу којих је могућ економски развој појединих континенталних регија.</p>

			(падавине-проток великих континенталних ријека; надморска висина – појава сњежаника и ледника; вулканска активност – плодност земљишта и др.).	
			3. Анализира узроке и посљедице различитог степена друштвено-економског развоја развијених земаља и земаља у развоју.	3. Даје критички осврт о значају појединих држава ваневропских континената у креирању политичке, економске и културне карте свијета и стварању нових нација (САД, Аустралија...).
			4. Анализира савремену повезаност некадашњих колонија и колонизатора путем политичке, економске, културне и других видова сарадње.	4.а. Објашњава узроке, распрострањеност и посљедице колонизације ваневропских континената. 4.б. Анализира узроке и посљедице деколонизације на савремену геополитичку карту свијета.

Компонента 3: Географија БиХ

Исходи учења:

1. Анализира историјски и територијални развој државе БиХ.
2. Разликује природно-географска и друштвено-географска обиљежја БиХ.
3. Анализира везе између БиХ и међународних интеграција.
4. Објашњава природно-географска и друштвено-географска обиљежја сусједних земаља.

Индикатори у складу са узрастом ученика за:

крај предшколског васпитања и образовања	крај 3. разреда (8/9 год.)	крај 6. разреда (11/12 год.)	крај деветогодишњег васпитања и образовања (14/15 год.)	крај средњошколског васпитања и образовања (18/19 год.)
1.а. Препознаје основне симболе БиХ. 1.б. Препознаје основне визуелне и друге симболе државе Босне и Херцеговине.	1. Набраја и разликује симболе БиХ.	1. Именује најзначајније културноисторијске споменике у БиХ.	1. Објашњава историјски и територијални развој од најстаријих времена до данас.	1. Даје критички осврт на територијални развој од најстаријих времена до данас.
2. Упознаје и разликује природне објекте и основне рељефне облике ужег завичаја.	2.а. Набраја основна природна обиљежја у своје непосредном окружењу. 2.б. Описује поједина друштвено-географска обиљежја (цесте, градове...).	2. Препознају основне природне и друштвене процесе и појаве у БиХ.	2. Ставља у корелацију природно-географске и друштвено-географске процесе и појаве.	2. Процјењују утицај природне основе на друштвени и привредни развој БиХ.
			3. Објашњава могућност приступања БиХ у ЕУ и везе БиХ с другим интеграцијама.	3. Анализира предности и недостатке приступања БиХ у ЕУ и различитим међународним интеграцијама.

		4. Именује сусједне државе БиХ и показује њихове границе на географској карти.	4. Објашњава међусобну зависност природно-географских и друштвено-географских појава и процеса у сусједним земљама.	4.а. Анализира повезаност природно-географских и друштвено-географских процеса и појава у сусједним земљама.
				4.б. Анализира могућност вишефункционалне сарадње БиХ и сусједних земаља.

Области, компоненте и исходи учења за моју околину, природу и друштво, друштво и географију

ЗЕМЉА У СВЕМИРУ КАО ПРОСТОР ЖИВЉЕЊА

Исходи учења:

Природни процеси и појаве

1. Анализира природне процесе и појаве и њихово међусобно дјеловање користећи се географском терминологијом.
2. Објашњава природне појаве помоћу експеримената.
3. Сналази се у простору и времену користећи картографска помагала и савремена средства за оријентацију.
4. Објашњава повезаност физичких, хемијских и биолошких промјена у географској средини.

Структура и функционална повезаност природне и географске средине

1. Тумачи повезаност и међузависност геогених и антропогених обиљежја Земље.
2. Планира и проводи активности којима истражује важност географског простора.
3. Објашњава функционалне промјене у животној средини повезујући их с промјенама годишњих доба.
4. Анализира повезаност природно-географских процеса утврђујући постојање варијабилности живих бића на земљи.

Приказивање земљине површине

1. Користи се различитим начинима сналажења и оријентације на Земљи, простору живљења.
2. Користи се различитим инструментима за временско сналажење и сналажење у простору.
3. Тумачи географске елементе и садржај на карти и глобусу.

ДРУШТВЕНО-ГЕОГРАФСКИ ПРОЦЕСИ И ПОЈАВЕ

Исходи учења:

Демографски развој и глобализација

1. Разликује структуре становништва (биолошку, расну, језичку, религијску, националну, образовну и економску).
2. Анализира како различите структуре становништва утичу на развој завичаја, домовине и свијета.
3. Утврђује како појединци, групе, народи и нације утичу на глобалне односе, догађаје и промјене.

Политичко-географске одлике савременог свијета

1. Објашњава утицај појединца, идеја и догађаја на развој друштва у прошлости и садашњости.
2. Објашњава како различити политички системи утичу на економски развој.
3. Објашњава карактеристике различитих политичких система у домовини и свијету.

Становништво и животна средина

1. Објашњава начине живота становништва у животној средини.
2. Објашњава просторни размјештај становништва на земљи и утицај различитих чинилаца на природно и механичко кретање становништва.
3. Анализира типове и мјере спровођења различитих популационих политика.
4. Приказује и објашњава важност саобраћаја, саобраћајне повезаности, понаша се у складу са саобраћајним правилима.

ГЕОГРАФИЈА, ПРИВРЕДА И ЖИВОТНА СРЕДИНА

Исходи учења:

Природни ресурси и енергетска ефикасност

1. Разликује физичке и хемијске промјене материје у природној средини.
2. Анализира обновљиве и необновљиве изворе енергије на Земљи.
3. Објашњава значај енергије и анализира рационално кориштење енергетских ресурса у складу са очувањем природе.

Географско информационе технологије

1. Анализира различите изворе информација при рјешавању проблема.
2. Користи информацијско-комуникацијске технологије у различитим облицима теренске наставе.

Одрживи развој

1. Уочава важност очувања природних богатстава и културне баштине.
2. Анализира економски развој друштва повезујући га с активностима заштите животне средине.
3. Доводи у везу технолошки напредак и бројност популације с трансформацијом природне средине.
4. П редлаже мјере за унапређење заштите животне средине.

РЕГИОНАЛНА ГЕОГРАФИЈА

Исходи учења:

Европски континент

1. Анализира географски положај и границе Европе и упоређује величину Европе с другим континентима.
2. Објашњава природно-географске и друштвено-географске одлике Европе.
3. Анализира повезаност географских регија Европе.
4. Објашњава улогу Европске уније у процесу уједињења Европе.

Ваневропски континенти

1. Објашњава географски положај, величину и границе ваневропских континената.
2. Анализира физичко-географске карактеристике ваневропских континената.
3. Уочава сличности и разлике у друштвено-економском развоју ваневропских континената.
4. Објашњава посљедице колонијалне зависности појединих ваневропских континената.

Географија БиХ

1. Анализира историјски и територијални развој државе БиХ.
2. Разликује природно-географска и друштвено-географска обиљежја БиХ.
3. Анализира везе између БиХ и међународних интеграција.
4. Објашњава природно-географска и друштвено-географска обиљежја сусједних земаља.

**Схематски приказ области и компоненти за
МОЈУ ОКОЛИНУ, ПРИРОДУ И ДРУШТВО, ДРУШТВО И ГЕОГРАФИЈУ**

КЉУЧНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ –

ПРОЖИМАЈУЋЕ ТЕМЕ ЗА МОЈУ ОКОЛИНУ, ПРИРОДУ И ДРУШТВО, ДРУШТВО И ГЕОГРАФИЈУ

Кључна компетенција	Прожимајући индикатори
<p>а. Математичка писменост</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Способност и спремност кориштења математичких облика мишљења (логичко и просторно размишљање) и приказивања (формула, модела, конструкција, графикона/дијаграма) који имају универзалну примјену код објашњавања и описивања стварности; • Познавање математичких појмова и концепата, укључујући најважније геометријске и алгебарске теореме; • Поштивање истине као темеља математичког размишљања;
<p>б. Компетенција у науци и технологији</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Способност разумијевања и примјене (декодирање, тумачење и разликовање) разних врста приказивања математичких елемената, феномена и ситуација, одабир и замјена начина приказивања ако и када је то потребно; • Способност и спремност да се употребе знања и методологија да би се објаснила природа. Компетенција у технологији се тумачи као примјена знања да би се промијенило природно окружење у складу са људским потребама; • Разумијевање односа између технологије и других подручја: научни напредак (нпр. у медицини), друштву (вриједности, морална питања), култури (нпр. мултимедији), или окружењу (загађеност, одрживи развој); • Спремност стицања знања из природних наука и интерес за науку, те научну и технолошку каријеру.
<p>Информатичка писменост (информацијска, медијска, технолошка)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Критичко кориштење информацијско-комуникацијске технологије за придобијање, вредновање и похрањивање информација, за продукцију, представљање и размјене информација и за учешће у виртуелним друштвеним мрежама; • Савјест о разликама између реалног и виртуелног свијета; • Употреба технологије у сврху развоја креативности; • иновативности и укључивања у друштво, кориштење технологије за подршку критичког начина размишљања; • Поштовање приватности код кориштења друштвених мрежа поштивање етичких начела, препознавање поузданост и ваљаности придобљених информација, употреба мрежа за ширење хоризонта.

<p>Социјална и грађанска компетенција</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Препознавање властитих емоција, занимање за и поштовање других култура; • Разумијевање властитог народног идентитета и себе као припадника одређене заједнице и у интеракцији с културним идентитетом Европе и остатка свијета; • Свијест о европском и свјетском културном наслеђству и о културној и језичкој разноликости свијета; • Познавање лингвистичких и културних посебности друштва и заједница, у којим се говори одређени страни језик; • Развијање свјесности и разумијевања социокултурних и међукултурних правила и норма употребе страног језика, и развијање одговарајућих стратегија за комуникацију, интерпретацију и кориштење порука у складу са овим правилима и нормама (социолингвистичка компетенција); <ul style="list-style-type: none"> ☞ Уважавање карактеристичких црта друштвених односа (поздрави, начин обраћања); ☞ Уважавање правила лијепог понашања (изразити захвалност, наклоност, подијелити бригу, радост, итд.); ☞ Уважавање разлика у језичким регистрима (нивои формализма); ☞ Способност препознавања дијалекта и акцента (нагласа) кроз лексичке, граматичке, фонолошке, гласовне, паралингвистичке (нпр. говор тијела) елементе; ☞ Конструктивно комуницирање и поштовање у друштвеним ситуацијама, квалитетна међуособна комуникација
<p>Културна свијест и културно изражавање</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Избјегавање стереотипа, примање компромиса, развијање властитог интегритета и поштовање интегритета других, примјерно самопоуздање; • Конструктивно изражавање властитог мишљења и фрустрација, способност емпатије; • Познавање најзначајнијих културних достигнућа, укључујући и попкултуру, цијењење умјетничког рада и културних догађаја; • Уважавање и уживање у умјетничким дјелима и изведбама и развијање осјећаја за лијепо.
<p>Креативно-продуктивна компетенција</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Развијање комплексног мишљења: <ul style="list-style-type: none"> ☞ сажимање, генерализирање, подршка употреби виших когнитивних способности, као што су анализа, синтеза, вредновање, употреба критичког мишљење (разликовање између чињеница и мишљења, аргументирање теза); ☞ употреба логичног структурисања и низања аргумената; • Развијање креативности и потребе за израживање те осјећај за естетске вриједности: <ul style="list-style-type: none"> ☞ производња и повезивање различитих идеја, производња претпоставки и различитих производа; • Развијање отворености различитог културног изражавања и припремљености за развијање властите креативности и способности изражавања: <ul style="list-style-type: none"> ☞ способност толерисања супротних идеја; ☞ доношење закључака независно;

✎ развијање позитивног става и спремности за релативизовање сопственог становишта и система вриједности, развијање спремности за отклон у односу на устаљена понашања према другим културама.

- Подршка радозналости, жељи за новим знањима:

✎ омогућавање изражавања властитих мисли, идеја, емоција;

✎ развијање способности посматрања, учествовања и интегрисања нових искустава и спремности за мијењање претходних.

Литература:

- Matas, M. (1998): Metodika nastave geografije, II izdanje, Hrvatsko geografsko društvo, Posebno izdanje, svezak 13, Zagreb
- Секуловић, В. (1981): Методика наставе географије, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
- Ромелић, Ј. (2004): Методика наставе географије, Универзитет у Новом Саду, Природно – математички факултет, Департман за географију, Нови Сад
- Ђере, К. (1982): Методика наставе географије, Универзитет у Новом Саду, Природно – математички факултет, Нови Сад
- Рудић, Б.В. (1998): Методика наставе географије, Универзитет у Београду, Географски факултет, Београд
- Црногорац, Ч. (1990): Економскогеографски појмови у систему географског основног и средњег образовања у Босни и Херцеговини, Методско – методолошка студија, Магистарски рад, Универзитет у Сарајеву, Природно-математички факултет, Сарајево
- Заједничко језгро Наставних планова и програма за природне науке дефинисано на исходима учења (2014): Босна и Херцеговина, Агенција за предшколско, основно и средње образовање, Мостар
- Nastavni plan i program na hrvatskom jeziku za devetogodišnje osnovne škole u Bosni i Hercegovini za Kanton središnja Bosna, predmet geografija (2009): Federacija Bosne i Hercegovine, Kanton Središnja Bosna, Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa, Travnik
- Nastavni plan i program na hrvatskom jeziku za gimnazije u Bosni i Hercegovini za Kanton središnja Bosna, predmet geografija (2013): Federacija Bosne i Hercegovine, Kanton Središnja Bosna, Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa, Travnik
- Nacionalni kurikulum nastavnog predmeta geografija, prijedlog (2016): Cjelovita kurikularna reforma, rani i predškolski, osnovnoškolski i srednjoškolski odgoj i obrazovanje, Zagreb
- Nastavni plan i program osnovne škole, predmet: geografija/zemljopis (2016): Kanton Sarajevo, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade, Sarajevo
- Nastavni plan i program, gimnazija, predmet: geografija/zemljopis (2016): Kanton Sarajevo, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade, Sarajevo
- Наставни план и програм за основно образовање, предмет географија (2014): Републички педагошки завод Републике Српске, Бања Лука
- Наставни план и програм за средње образовање, предмет географија (2011): Републички педагошки завод Републике Српске, Бања Лука
- Наставни планови и програми за основне и средње школе, предмет географија (2016): Завод за унапређивање образовања и васпитања, Београд
- Predmetni program Geografija, VI, VII, VIII i IX razred osnovne škole (2013): Zavod za školstvo Crne Gore, Podgorica
- Predmetni program Geografija, I i II razred gimnazije (2014): Vlada Crne Gore, Podgorica
- Идентификација кључних компетенција и животних вјештина у БиХ* (2011), АПОСО
- Vizek Vidović, V., *Kompetencije kao ishod učenja, trajno obrazovanje*, Zagreb (2008)

АГЕНЦИЈА ЗА ПРЕДШКОЛСКО,
ОСНОВНО И СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ

Издавач:

Агенција за предшколско, основно и средње образовање

За издавача:

Маја Стојкић, директор Агенције за предшколско, основно и средње образовање

Лектура:

Босиљка Спремо

ДТП:

АПОСО